

HAMZA BABA TEKKESİ İLE İLGİLİ BAZI BELGELER**

Hilal ORTAÇ*

XIII. yüzyılda, 1240'ları izleyen yıllarda Anadolu büyük karışıklıkların ve sosyal değişimlerin eşiğinde bulunuyordu. Bu yüzyılın başlarında Moğol baskısı altında Türkmen boyları kitleler halinde Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Bu Türkmenler arasında çeşitli tasavvuf akımlarına bağlı derviş grupları, "Türkmen baba"ları da bulunmaktaydı¹. Moğol korumalığı döneminde Türk aşiretleri, XIII. yüzyıl sonlarına doğru yeni bir siyasal yapılanmanın başlıca kaynağı oldular. Bizans sınırında biriken bu gruplar, Batı Anadolu'da kurulan beyliklerin çekirdeğini oluşturdu ve Bizans'a karşı yaptıkları savaşlarla genişleme yoluna gittiler. Bu beylikler arasından Osmanlı Beyliği özgül koşulların yardımıyla bir imparatorluğa dönüştü².

Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasında, Bizans sınırında pek çok "Abdalan-ı Rum" etkinlikte bulunuyordu. Rum Abdalları, Köprülü'ye göre, "Yesevîye, Kalenderîye, Haydarîye gibi muhtelif Heterodoxe zümrelerin Anadolu'da Türkmen an'aneleriyle ve mahalli hurâfelerle karışmasından hasıl olan Babaîlik'in muahhar şekillerinden biri sayılabilir". İlerideki yüzyıllarda Bektaşiliğin bütün bu grupları bünyesinde eritmesi ve Hacı Bektaş Kültürünün Babaîlikten gelen diğer zümreler arasında da var olması, hepsinin Bektaşî sanılmasına neden olmuştur³. Tarikatın adını aldığı Hacı Bektaş-ı Veli, Babailer isyanının önde gelen isimlerinden Baba İlyas'ın halifelerindendi⁴.

Sonradan Bektaşîliğe dönüşecek olan Rum Abdalları, Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında, ilk Osmanlı beylerinden destek

** Makalenin Bu bölümü, Hilal Ortaç tarafından kaleme alınmıştır

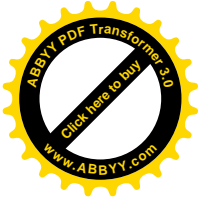
* Hamza Baba tekkesi ile ilgili belgeleri yayınlamam için beni teşvik eden ve bu konuda yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Öğr. Gör. Aydoğan Demir'e teşekkür ederim..

1.Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966, 13. Köprülü, Hicri IV. yüzyılda Buhara'da, Fergana'da şeyhlere rastlandığını, Türklerin şeyhlerine Bâb yani Baba adını verdiklerini yazmaktadır. Ayrıca, Moğol istilası öncesi ve sonrasında Anadolu'ya gelen dervişlerin çoğunluğunu Kalenderi ve Haydarilerin oluşturduğunu bildirmektedir (Bektaşîliğin menşeleri", *Türk Yurdu*, II/8 (Mayıs 1341), 132). Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *XIII.Yüzyılda Baba Resul (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, İstanbul, 1980, 37-39.

2.Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1984.

3.Köprülü, *a.g.e.*, 101-102; Ocak, *Babailer İsyanı*, 174-177.

4.Ocak, *Babailer İsyanı* 166-168.

görmüşlerdir. Propaganda faaliyetlerinde bulunan, müritleriyle birlikte "gaza"lara katılan, Osmanlı fetihleriyle ilerleyen bu dervişlerden, Osmanlı hükümdarları, fethedilen yerlerin Türkleşmesinde ve boş alanları iskâna açmak konusunda yararlandılar. Onlara arazi temlik ederek, zaviyelerine vakıflar kurmalarına izin verdiler⁵. Bu kurulan zaviye ve vakıflara, daha geç dönemde olmakla birlikte, Saruhan sancağının Nif kazasına bağlı Hamzababa köyündeki⁶ aynı adı taşıyan zaviye de bir örnektir. Ayrıca, Saruhan sancağında geçilmesi zor, ıssız yerlerde, gelene geçene hizmet veren pek çok zaviye bulunduğu ve bunların etrafında köyler oluştuğu anlaşılmaktadır⁷. Bugün, zaviyenin kalıntısı mevcut değildir fakat, bir Bektaşî şeyhi olduğu anlaşılan Hamza Baba'nın türbesi ayakta durmaktadır.

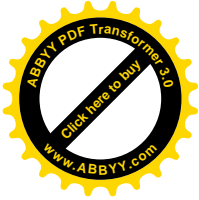
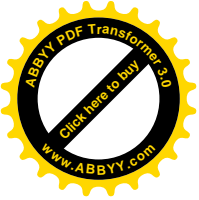
Hamza Baba'nın tarihsel kişiliği rivayetlerle karışıktır⁸. Halk arasında dolaşan rivayetlere göre, Hamza Baba, Horasan'dan Manisa'ya kadar fetihler yaparak gelmiş, doğal bir kale gibi olan ve bugün türbesinin bulunduğu yere yerleşmiştir. Ününün çevreye yayılması ve gittikçe güçlenmesi, o sıralarda Manisa valisi olan Şehzade Murad (II. Murad)'ın tepkisini çekti. Hamza Baba da Şehzadeye gücünü göstermek istedi ve kırk arkadaşı ile Manisa'ya doğru hareket ederken "Dağlar taşlar ben gidiyorum siz de gelin" deyince dağlar hareket geçti. Üç köyün taşlar altında kalmasından sonra dağları durduran Hamza Baba, Manisa'ya vardığında Şehzade Murad'la karşılaştı ve kendisinin gücünü denemek isteyen Murad'ın yaktırdığı ateşin içine girdi. Ateşin, Hamza Baba'nın geçtiği yerlerde çimene dönüşmesinden ve gösterdiği başka kerametlerden sonra, Murad'la Hamza Baba dost oldular ve kısa bir süre geçince Hamza Baba öldü. Şehzade Murad, Hamza Baba için köyünde

5.Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I İstila devirlerinin kolonizatör türk dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II(1942), 279-386. Barkan, Türkiye'de sultanların genellikle "ihya etmek, şenletmek" gibi nedenlerle temlik haklarını kullandıklarını, dağ başlarında yer açmak üzere yerleşen dervişlere yapılan müsaadelerin de bu bakımdan kolayca anlaşılabilirliğini yazmaktadır ("Türk İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller. Mülk Toprakları ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, 1980, 242). Ayrıca, Bektaşî tarikatının Rumeli'nin Türkleşmesinde gösterdikleri faaliyetlere bir örnek olarak bkz. Semavi Eyice, "Varna ile Balçık arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", *Belleten*, XXXI/124(1967), 551-592.

6.Bugün Kemalpaşa'ya bağlı bir köydür.

7.Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, 1989, 115-116.

8.Evliyalarla ilgili rivayetlerin XIV-XVI. yüzyıllar arasında Anadolu'daki şehirlerin sosyal ve dini yapısı üzerindeki etkisini araştıran bir çalışma için bkz. Suraiya Faroqhi, "The Life Story on an Urban Saint in the Ottoman Empire: Riri Baba of Merzifon", *Tarih Dergisi*, 32 (1979), 653-678.

bir türbe yapılmasını emretti⁹. Hamza Baba'ya atfedilen bu menkıbelerde yer alan "dağları taşları harekete geçirmek" gibi olağanüstü olaylarla su-ağaç, ateşte yürümek gibi motifler İslam öncesi inançlarla ilgilidir. Bunun benzeri olaylar, sözlü gelenekler aracılığıyla Anadolu'da anlatılan derviş menkıbelerinde sık sık görülür¹⁰.

Aydın vilayetinde yaşamış olan yazarlar hakkında bilgi veren Bursalı Tahir, kaynak göstermeksizin, Hamza Baba'nın II. Murad döneminde yaşadığını yazmaktadır¹¹. Bursalı Tahir'e göre, II. Murad Manisa'da bulunduğu sıralarda kendisiyle dostluk kurmuş, ölümünde de kendisine kârgir bir türbe yaptırarak, adına vakfiye düzenlemiş, Fatih tarafından "vakfiyesi tezyid buyurulmuş"tur. Bursalı Tahir'in verdiği bu bilgi ile Hamza Baba köyü halkının anlatımları arasında bir paralellik söz konusu olmakla birlikte, Hamza Baba'nın II. Murad döneminde yaşayıp yaşamadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. II. Murad döneminde yaşamış olsa bile, aynı dönemde öldüğü ve II. Murad'ın ona bir türbe yaptırdığı konusu şüphelidir.

Saruhan sancağı ve Manisa tarihi hakkında Şer'iye sicillerine dayalı çalışmalar yapmış olan M. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen de çeşitli eserlerinde Hamza Baba zaviyesinden söz etmişlerdir¹². Uluçay, Manisa içinde bulunan Hamza Baba Mescidi ve Şeyhler köyündeki zaviye ile Turgutlu'nun güneybatısındaki o tarihlerde (1940'lar) yedi haneli bir köy olan Hamzababa'daki türbe arasında bir ilişki kurmaktadır¹³. Uluçay, bu köy sınırları içindeki arazinin Hamza Baba

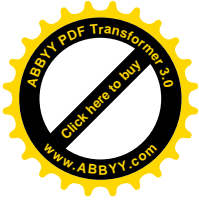
9.Hamza Baba köyündeki anlatımları derleyen çalışma: Seydi Ahmet Çetin, *Hamza Baba Yatırı*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bitirme Tezi (basılmamış), 1989.

10.Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, türlü yerler. Ayrıca bkz. aynı yazar, *Babailer İsyanı*, 54.

11.Aydın Vilayetine Mensub Meşâyih, *Ulema, Şuara, Müverrihin ve Eubbanın Teracim-i Ahvali*, İzmir, 1324, 11-12. Kitabın çeviri yazısı: Hayal Dağ, *Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Aydın Vilayetine Mensub, Meşâyih, Ulemâ, Şuara, Müverrihin ve Eubbanın Teracim-i Ahvali (İnceleme, Çeviri yazı, Dizin)*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi (basılmamış), 1986-87. Bursalı Tahir, Hamza Baba'nın Makamat-ı Evliya ve Kitab'ül Usûl adlı eserlerinden söz ederek, bu eserlerin incelenmesiyle onun Baba Sultan'ın (Geyikli Baba) halifesi olduğunun anlaşıldığını ileri sürer. Bursalı Tahir'in verdiği bilgilere göre, Hamza Baba, Sultan Orhan zamanında yaşamış olan Geyikli Baba'nın gerçekten halifesi ise II. Murad zamanında çok ileri yaşlarda bulunduğu düşünülebilir. Hamza Baba'ya ait olan kitaplar ise bugün elde bulunmamaktadır. Bu konuda bkz. Çetin, *Hamza Baba Yatırı*, 17.

12.M. Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I-II, İstanbul, 1940-1946; İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul, 1946.

13.Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserleri*, I, XV.

adına her türlü vergiden muaf olarak köy halkına bırakıldığını (meşruta) ve dolaşan rivayetlere göre bunların yedi kardeş olduklarını, Yıldırım ya da Fatih zamanında yaşadıklarını ve hizmetleri karşılığı köyün temlik edildiğini yazmaktadır¹⁴. İbrahim Gökçen de Uluçay'ın verdiği bu bilgileri tekrarlayarak, bizim konumuz olan Hamza Baba ile, Manisa içinde zaviyesi olduğu anlaşılan¹⁵ Şeyh Hamza'nın aynı kişi olmalarının muhtemel olduğunu bildirmektedir. Ancak kanımızca Bayramiyye tarikatından olup, Akşemseddin'in halifesi olarak yerine geçen Şeyh Hamza¹⁶ ile bir Bektaşî olan Hamza Baba aynı kişi değildir. Hamza Baba'nın da Şeyh Hamza gibi II. Murad döneminde yaşadığının varsayılması bu yanlışlığa neden olmuş olabilir.

Halk arasında dolaşan rivayetler ve Bursalı Tahir, Uluçay ve Gökçen'in verdiği bilgiler Hamza Baba'nın II. Murad döneminde yaşadığı konusunda birleşmekle birlikte, arşiv kaynaklarında şimdiye kadar böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Hamza Baba ile ilgili ilk arşiv kaydı II. Bayezid dönemine aittir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Osmanlı padişahları ilk dönemlerden başlayarak, kendilerinden önce kurulmuş olan zaviyeleri devam ettirdikleri gibi¹⁷, bir çok gezginci dervişin yerleşip zaviyeler kurmalarına da yardımcı olmuşlardır. "Ayende ve revendeye hizmet"¹⁸ koşuluyla, arazi bağışlayıp vergilerden muaf tutulan bu zaviyeler arasında bulunan Hamza Baba zaviyesi ile ilgili Saruhan Evkaf Defteri'ndeki¹⁹ kayıt şöyledir:

"Nahiye-i Nif'de Gereme nam karye kurbünde Kapukaya dimekle maruf mevzi'i Hamza Baba nam derviş kendü dest-i renciyle

14.Uluçay, *a.g.e.*, XV ve c. II, s. 76'da not 289.

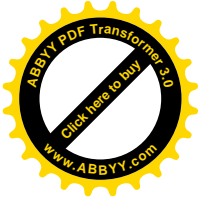
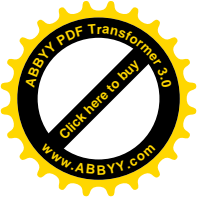
15.Gökçen, *Zaviye ve Yatırlar*, 22.

16.Şeyh Şamî olara bilinen Şeyh Hamza, Şeyh Akşemseddin'in yakınlarından ve ondan sonra yerine geçmiştir. Bkz. Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaik-ş Şakaik* (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, 249.

17.Barkan, dervişlere arazi temlik ederek zaviyeler kurulmasının Anadolu'nun istila ve iskânı kadar eski olduğunu ve Anadolu'da rastlanan zaviyelerin çoğunun Osmanlılardan önceki beylikler zamanında kurulduğunu örneklerle açıklamaktadır ("Kolonizatör Türk Dervişleri", 292-293).

18.Faroqhi, Ahi Evran şeyhlerinden söz ederken, bütün zaviyelerin en önemli görevlerinden birinin misafir konuklamak olduğunu yazmaktadır ("XVI.-XVIII. yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri/Tartışmalar* (Yay. Osman Okyar-Ünal Nalbantoğlu), Ankara, 1975, 207). Ancak, Dediği Dede zaviyelerinin hizmet ettiği ayende ve revendenin tekkenin yol üzerinde olmaması nedeniyle, kendi ziyaretçileri olmasının gerektiğini belirtmektedir (Ömür Bakırer-Suraiya Faroqhi, "Dediği Dede ve Tekkeleri", *Belleten*, XXXIX/155(1975), 466).

19.Feridun Emecen, bu defterin tarihlemesini 1531 olarak yapmaktadır (*XVI. Asırda Manisa Kazası* 8).

açub ihya idüb ve su getürüb bir zaviye bina idüb ayende ve revendeye hizmet idüb ve hasbetenlillah bağ diküb takriben yüz elli akçe hasıl olur ve defterde kimesneye timar kayd olunmayub ve zikr olan bağın ve mevzi'in öşrini Sultan Bayezid Han tabe serahu ihsan idüb ref' buyurub ellerine hükm-i hümâyun inayet olunmuş haliya padişahımız eazallahu ensarehu dahi ief' buyurub mukarrer kılınub tecdid-i hükm-i şerif sadaka olunmuş ki tarih-i hükm sene 928. Hasıl 150"²⁰.

Bundan anlaşıldığına göre, Hamza Baba'nın açıp bağ diktiği yer, devlete yılda 150 akçe gelir getirecek düzeydedir. Burası kimseye timar olarak verilmeyecektir. Gelen geçene hizmet karşılığı bu yeri ellerinde tutanlara II. Bayezid bir "berat" vermiş ve bu berat Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1521/1522 yılında yenilenmiştir. Bu belgeden, Hamza Baba'nın II. Bayezid döneminden önce yaşamış olduğunu çıkarabiliriz. Anladığımızı göre II. Beyazid'in verdiği hüküm, onun yerine geçenlerle ilgilidir. Eğer Sultan II. Bayezid tarafından Hamza Baba'ya berat verilmiş olsaydı "ellerine" yerine "eline" ibaresinin kullanılması gerekecekti²¹. Sonuç olarak diyebiliriz ki elimizdeki mevcut bilgilere göre Hamza Baba II. Bayezid döneminden önce yaşamıştır. Onun II. Murad devrinde bulunduğu yöreyi şenlettiğini, zaviyesini kurduğunu ve 1444 yılında hükümdarlıktan ayrılp, Manisa'ya yerleşen II. Murad ile dostluk kurduğunu düşünebiliriz. Saptanamayan ölüm tarihinin XV. yüzyılın ikinci yarısında olması muhtemeldir.

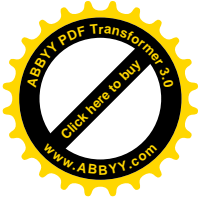
Hamza Baba Tekkesinin bugün elimizde bir vakfiyesi mevcut değildir. Ancak, Hamza Baba türbesinin türbedarı olan ve Hamza Baba'nın soyundan gelen Ali Dinçer'in elinde bulunan belgeler arasındaki Haziran 1597 tarihli mahkeme ilamı, Hamza Baba zaviyesinin vakıfları hakkında bir fikir vermektedir (I nolu belge). Kalender adlı bir kişinin, değirmenlere akan suyu kullanarak yoncalık sulamasının önlenmesini talep eden bu ilamdan, Hamza baba zaviyesi vakıflarına değirmenlerin hasıl kaydedildiği anlaşılmaktadır. Yine, 9 Ekim 11675 tarihini taşıyan bir başka mahkeme ilamında da Hamza Baba vakıfları arasında değirmen, bağ ve bahçe sayılmaktadır (III nolu belge).

Zaviyenin şeyhliği, vakfiye gereğince "evlâda meşrut" olup, çocuksuz ölenlerin yerine erkek kardeşi şeyh olarak atanmaktadır²². Bu

20Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu-tahrir (TT)*, 398, s.100. Bu kaydın yayını için ayrıca bk. Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", 297, 325.

21.Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987, türlü yerler.

22.Suraiya Faroqî, Osmanlı taşrasındaki sosyo-ekonomik yapıyı ele aldığı bir yazısında evlâd-ı vâkif olarak deftere geçmeleri nedeniyle kolayca tespit edilebilen vakıflara

durum, XIX. yüzyıla ait, Hamza baba tekkesine şeyh atamasına ilişkin beratlardan (Belge IV ve V) tespit edilebilmektedir. Arşiv belgelerinden ve kaynaklardan, "evlâda meşrut" olan Hamza Baba vakfının, şikâyet üzerine bir başkasına verildiğini de, münferit bir olay olarak, görmekteyiz. 1675 yılında meydana gelen bu olayda, Edirne'de Sultan Selim medresesinde bulunan Mevlana Ali, Hamza Baba zaviyesinde bulunan dervişleri şarap içtiklerinden ve diğer uygunsuz davranışlarından ötürü merkeze şikâyet etmiş ve Hamza Baba zaviyesi bu kişiye tevcih olunmuştur²³. Mevlana Ali Efendi, vakfın gelirini almak üzere Yusuf Efendi'yi vekil tayin etmiş ve bu kişi üç ay boyunca zaviyenin vakıflarının gelirini tasarruf etmiştir (Belge III). Bunun üzerine, zaviyenin eski şeyhi olan ve Hamza baba soyundan gelen Derviş Ali Manisa mahkemesine başvurarak, vakfiyede şart olduğu gibi, berat ile zaviyedar iken, zaviyedarlığın başkasına verildiğini, bu durumun İstanbul'a arz edilmesini talep etmiş ve Manisa kadısı durumu bir yazıyla merkeze bildirmiştir²⁴. Sonuçta, Derviş Ali evlâd-ı vâkıfdan olduğundan dolayı, zaviyedarlığın tekrar berat ile kendisine verilmesi emri çıkmış, bu arada Derviş Ali'yi şikâyet ederek, vakıf üzerine tevcih olunan Ali Efendi mahkemede, vakfı şartına aykırı olarak tasarruf etmesi nedeniyle, bundan vazgeçmiş ve beratını Derviş Ali'ye teslim etmiştir (9 Ekim 1675).

1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra, Yeniçerilerle yakın ilişkide bulunan Bektaşiler de takibata uğramışlar ve Bektaşî tekkeleri, yalnız türbeleri kalmak koşuluyla, yıkılmış ve emvaline el konulmuştu. Temlik edilmiş arazi üzerindeki vakıflar da geçersiz kılınmıştı. Bu arada pek çok Bektaşî tekkesi ya Nakşibendi tarikatına verilmiş ya da varlığını sürdürmek için Nakşibendi görüntüsü altına girmişti.²⁵ Ancak bu uygulamadan Hamza Baba tekkesinin de etkilenip etkilemediği konusunda bir bilginiz bulunmamaktadır. Bütün bildiklerimiz bu tarihten sonra da tekkeye şeyh atanmasına devam edildiğidir. Örneğin, 1838'de çocuksuz ölen Şeyh İbrahim Dede'nin yerine kardeşi Şeyh Ahmed Halife, 1859'da da bu kez Ahmed Halife'nin

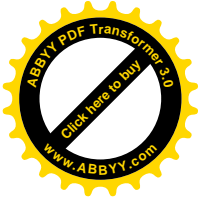
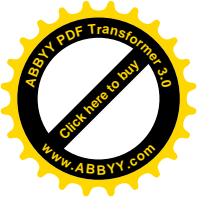
---

bağlı şeyh ve mütevellî ailelerini bir mahallî güç odağı olarak değerlendirmekte ve bu bağlamda Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Mevlevî şeyhlerini örnek olarak seçmektedir. Yetersiz olan merkezi idare temsilcilerini, ahali üzerinde manevî etkileri olan şeyh aileleriyle desteklemenin, cazip bir çözüm şekli olduğu üzerinde durmaktadır ("Şeyh Aileleri", 197-226).

23. *Das Osmanische "Registerbuch der beschwerden" (Şikâyet Defteri) vom Jahre 1675*, (yay. Hans Georg Majer), Band I, Wien, 1984, 163 a.

24. *BOA Cevdet (Efkaf)*, 897

25. Buna bir örne için bkz. Tuncer Baykara "Yatağan'da Abdi Bey-Sultan Tekkesi", *Tarih Dergisi*, 32(1979), 103-110,

oğlu Halil Halife tekkeye şeyh olarak atanmıştır²⁶. Bazı tekkelerde göze çarpan bir değişiklik olmadığını Faroqhi yazmaktadır²⁷. Bilinen bir başka şey de, II. Mahmud döneminde vakıfların yönetiminde yapılan düzenlemelerin Hamza Baba tekkesi vakfını da kapsadığıdır. 1826'da Evkâf-ı Humâyun yönetiminin Darphane Nezaretinden ayrılarak, Evkâf-ı Hümâyun Nezaretinin oluşturulmasından²⁸ sonra, Hamza baba vakfı bu nezarete bağlanarak, muhasebesi Evkâf-ı Hümâyun Nezareti tarafından görülmeye başlanmıştır²⁹.

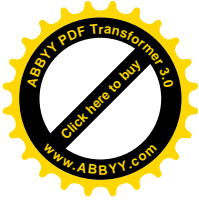

26.Belge IV ve V.

27."Dediği Dede ve Tekkeleri", 467.

28.John Robert Barnes, *An Introduction to Religious Foundation in the Ottoman Empire*, Leiden, 1987, 82-86. Ayrıca bkz. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1988, 282-283.

29.Bkz.Belge IV ve V.

BELGE I

El-emrû'l- mezbûr kemâ hüve'l mestûr gufira-leh
Muslihüddin el-müvellâ bi-nâhiye-i Barsa
Salahuhu ufiyye anhu

(Mühür)

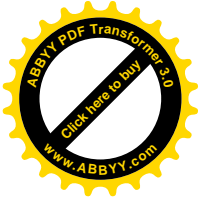
Vech-i tahrir-i mâ fi's-sicil budur ki kaza-i Nif müzâfâtından merhûm ve mağfûrünleh Hamza Baba zaviyesine şeyh olan fahre's-sulehâ Hasan Çelebi ibn-i Mustafa Çelebi mahfel-i kazhada karye-i Kudumculardan Kalender bin Şahkulu nam kimesne mahzarında takrir-i merâm ve bast-ı kelâm idüb Değirmen vadisinde kâin olan bir bab vakıf için hâsıl kayd olunan Alpen ve Keçili ve sair kâin olan değirmenlere

ve Ermenaz timarlarda Aydın ve Saruhan sancağında câri olan nehirlerden ilâ hazâ el'an bir kimesne üzerlerinde bağ ve bağçe ve sair sebzevâta akagelmiş değil iken hâlâ mezbûr Kalender bir kıt'a yoncalık idüb câri olan nehirden saky ider suâl olunub men' olunmasın iltimas iderem dedikde gıbbe's-suâl mezbûr Kalder dahi bi'l-muvâcehe cevâb virüb zikr olunan değirmenlerin suyundan yonca saky eylerem ba'de'l-yevm bir dahi saky itmezem deyu ferâgatı müşârünileyh Hasan Çelebi talebile kayd-ı sicil olundu Tahriren fi evâhir-i şehri-i şevvâli'l-mükerrem sene hams ve elf (6-15 Haziran 1597)

Şuhûdü'l-hâl _____

Hüseyin Çelebi	Nuh Dede	Kara Dede	Ali Dede bin
bin Mustafa Çelebi	ibn-i Üveys	ibn-i Kara Mustafa	İmirşâh
Veli bin Cafer	İlyas el-muhzır	ve gayrihum	

BELGE II

BOA Cevdet (Evkaf), 897

Ber-muceb-i defter-i hazine

Vakf-ı zâviye-i Hamza Baba der-nâhiye-i Barsa der Nif

Ali zâviyedâr yevm 3

Berat sebt an def-i diğer Ali ez ân sebeb ki fi zi'l-hicce bude ber-muceb-i defter-i hûmâyum ferâğ-ı hod ma'rifet-i Mustafa kadı-i Nif Fi 3 Z sene 1086 (18 şubat 1676)

Vech-i meşrûh üzre defterde mestûr ve kimesne nezâretinde değıldir Fermân saadetlü sultanındır

Fi 28 N sene 1086 (16 Aralık 1675)

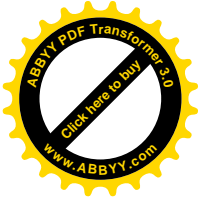
Mezbûr Derviş Ali için evlâddandır deyu hasmı Ali huzûr-ı hâkimde ikrâr ve yedinde olan berâtın virüb ve kasr-ı yed idüb hüccet virmekle mucibince tevcih olunmak buyruldu

Gurre-i Ş sene 86 (21 Ekim 1675)

Der-i devlet mekine arz-ı dâi-i kemine budur ki Medine-i Manisa civârında Nif kazâsında medfûn merhûm Hamza Baba evlâdından râfi'-i ruk'a-i ubûdiyet Derviş Ali bu dâilerine gelüb yedimde olan vakfiyede şart olunduğı üzre merhûm-ı müşârünileyh zâviyesinde berât-ı âlişân ile zâviyedâr iken hâlâ zâviye-i mezkûre âhere tevcih olunmağla ahali-i Manisa'dan husûs-ı mezbûr sual olunub vâki'-i hâlim der-i devlete i'lâm olunmak murâdımdır dimekle medine-i mezbûrenin sigar ve kibârı zâviye-i mezbûre vakfiye-i ma'mûlün bihasında evlada meşrût ve mumâileyh Derviş Ali evlâd-ı vâkıfdan kendü hâlinde ve istikamet üzre hizmetinde kaimdir deyu haber virdikleri der-i devlet-medâra arz olundu bâki fermân min lehi'l-emrindir Hurire fi evâsıt-ı cemâziye'l-âhire li-sene sitte ve semânin ve elf (1-10 Eylül 1675)

El-abdü'l-dâii'l-devleti'l-aliyye

Ali el kadı'l-medine-i Manisa

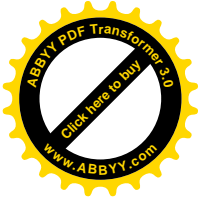
BELGE III

Hurrire mafih abdül-fakir allahu teala
Mehmed el-memur bi-istimai'l-umuri's-şer'iyye
ufiyye ahu

Sebeb-i tahrir-i kitâb oldur ki

Vilâyet-i Anadolu'da Bor kasabası ahalisinden olub hâlâ Mahmiye-i Edirne'de Sultan Selim Medresesinde sâkin olan Ali Efendi ibn-i Hasan nâm kimesne tarafından husûs-ı âtî'l-beyâna vekil olub vekâleti Mustafa Beşe ibn-i Mehmed ve Mehmed Efendi ibn-i İbrahim nâm kimesneler şahâdetlerle şer'ân sâbit olan Mustafa Efendi ibn-i Mehmed nâm kimesne mahmiye-i mezbûrede meclis-i şer'-i şerifde vilâyet-i mezbûrede Saruhan Sancağında Nif kazâsına tâbi' Bodumcılar nâm karyede vâki' Hamza Baba zâviyesinin sâbika berât-ı şerif ile zaviyedârı olan Derviş Ali bin Mehmed nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm idüb müvekilim mezbûr Ali Efendi bundan akdem merkur Derviş Ali'yi zâviye-i mezbûreye nâ-müstehakdır deyu def' itdirüb zâviye-i mezbûreyi kendüye tevcih itdirüb berât itdirdikten sonra zabt ve mahsûlünü kabza tarafından Yusuf Efendi nâm kimesneyi vekil idüb mezbûr Yusuf Efendi dahi târih-i kitâb senesinde zâviye-i mezbûreyi üç ay zabt ve zâviye-i mezbûre vakfı olan beynimizde ma'lûm değirmen ve bağ ve bağçe mahsûlünü kabz itdüğünden sonra müvekilim mezbûr Ali Efendi zâviye-i mezbûrenin tasarruf ve gallesi vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına meşrûta olub mezbûr Derviş Ali dahi evlâd-ı vâkıfdan olmağla zâviye-i mezbûrenin tasarruf ve gallesi mezbûr Derviş Ali'ye meşrût olduğu ma'lûmu olub kendüye hilâf-ı şart-ı vâkıf tevcih olunduğuna vâkıf olmağla zâviye-i mezbûreden kasr-ı yed idüb yedinde olan berâtını mezbûr Derviş Ali'ye teslim [ve] mezbûr Derviş Ali dahi ahz ü kabz ve vekil-i mezbûr Yusuf Efendi'nin şühûd-ı mezbûrede ber-vech-i muharrer kabz itdiği mahsûle müteallik davâdan vekil-i mezbûr Yusuf Efendi ile müvekkil-i mezbûrun zimmetini ibrâ-i âmm ile ibrâ ve iskat eyledi didikde gıbbetü't-tasdiki'l-muteber mâ-hüve'l-vâki' bi'l-ibtiga ketb ve imlâ olundu fi'l-yevmi't tâsi' aşere min recebi'l-mürecceb lisene sitte ve semânin ve elf (9 Ekim 1675)

Şühûdü'l-hâl _____

Mehmed Efendi ibn-i
Hasan

Mustafa Çelebi
ibn-i Mehmed

Ali Efendi ibn-i
İbrahim

Diğer Mustafa Çelebi
İbn-i Mehmed

Mehmed Çelebi ibn-i
Haydar

Mehmed Bey ibn-i
Mustafa

Ahmed Bey ibn-i Sefer
Sefer

Ve gayrihüm mine'l-hüzzar

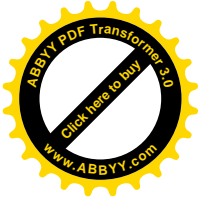
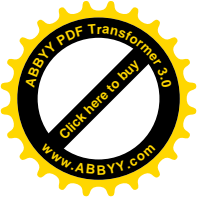

BELGE IV

(Tuğra)

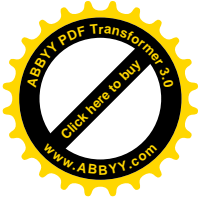
Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima

Nişân-ı şerif-i âlişân-ı sâmi-i mekân-ı sultan ve tuğra-yı garra-ı cihân-sitân-ı hakani hükmü oldur ki nezâret-i evkaf-ı hümâyun-ı mülûkâneme mülhak evkafdan Nif kazâsına tâbi' Barsa karyesinde vâki' Hamza Baba tekkesi vakfının vazife-i muayyene ber-vech-i meşruta tekkenişini olan evlâd-ı vâkıfdan Şeyh İbrahim Dede ibn-i Hamza birâdereş bilâ veled fevt olub yeri hâli ve hizmet-i lâzimesi muattal kalmağla karındaşı erbâb-ı istihkakdan işbu râfi'-i tevkî'-i refî'i's-şân-ı hakani eş-Şeyh Ahmed Halife ibn-i Şeyh Hamza zide salâhuhu her vechile mahal ve müstehak olmağın tekkenişinlik-i mezkûre müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden karındaşı merkuma tevcih olunmak ricasına Nif kazâsı nâibi Mevlana Hasan Rıza zide ilmühu arz ve vech-i meşrûh üzere ruznamçe defterinde mukayyed idüğü ve vakf-ı mezbûrun mahallinden vürûd iden defteri mantûkunca iki yüz elli iki senesi muharremi guresinden elli üç senesi gayetine değın rü'yet olunan muhasebesinde gayr-i ez masraf tebeyyün iden ikiyüz elli dört gurus fazlası âyende ve revendeye it'âm-ı taâmlarına sarf olunmuş idüğü mülhakat zimmeti defterlerinden mahrece kuyûdda gösterilmiş olmağla bu suretde ber-buceb-i nizam bi'n-nefs bilâ kusûr edâ-yı hizmet eylemek ve vakf-ı mezbûrun lâzım gelen muhasebesini sâl be sâl mahallinde marifet-i şer'le görüb memhûr ve mümzâ defterini cânib-i nezârete bi'l-irsâl yedine sureti almak ve hilâf-ı şurût-ı nizâm hareketi ve bir gûne terk ve tekâsülü vukû'bulur ise refinden âhere verilmek şartıyla tekkenişinlik-i mezbûre müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden karındaşı merkuma tevcih ve yedine berât-ı âlişânım ve mülhakat zimmeti defterlerine ilm u haberi verilmek bâbında Darbhâne-i âmirem müşiri düstûr-ı mükerrerrem müşir-i mufahham nizâmü'l-âlem vezirim Esseyyid Mehmed Hasib Paşa edâmallahu tealâ iclâlehu telhis etmekle telhisi mucibince tevcih ve berâtı ve ilm u haberi itâ olunmak fermanım olmağın hakkında mezîd-i inâyet-i şahânem zuhûra getirüb bin ikiyüz elli dört senesi saferü'l-hayrın dördüncü günü tarihiyle müverrah verilen rûûs-ı hümâyunum mucibince mülhakat zimmeti defterlerine ilm u haberi verilmekle vech-i meşrûh üzere bu berât-ı humâyunu verdim ve buyurdum ki mezbûr eş-Şeyh Ahmed Halife ibn-i Şeyh Hamza zide sahaahu varub karındaşı müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden şart-ı mezkûr üzere tekkenişinlik-i mezkûra mutasarrıf olub edâ-yı hizmet

eyledikten sonra bundan evvel tekkenişinlik-i mezkûra mutasarrıf olanlar vazife-i muayyenesine ne vechile mutasarrıf olagelmişler ise merkum dahi olvehile vazife-i muayyenesin vakf-ı mezbûr mahsûlünden alub mutasarrıf ola şöyle bileler alâmet-i şerifime itimat kılalar Tahriren el-yevmü'l erbaa aşere şehr-i saferi'l-hayr sene erbaa ve hamsin ve mieteyn ve elf (9 Mayıs 1838)

Bemakam-ı Kostantiniyye mahrusa

BELGE V

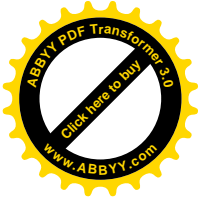
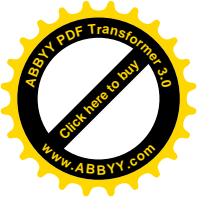
(Tuğra)

Abdülmeccid Han bin Mahmud el-muzaffer daima

Nişân-ı şerif-i âlişân-ı sâmi mekân-ı sultanî ve tuğra-yı garrayı cihân-sitân-ı hakanî nefeze bi'l-avni'r-rabbani hükmü oldur ki Nezâret-i Evkaf-ı hümâyun-ı mülûkâneme mülhak Nif kazâsına tâbi' Barsa nahiyesinde vâki' Hamza Baba tekkesi vakfının vazife-i muayyene ile tekkenişinlik ciheti mutasarrıfı evlâd-ı vâkıfdan Ahmed Halife ibn-i Şeyh Hamza'nın vefatı vukû'uyla mahlûlünden sulbî oğlu işbu râfi'-i tevkî'-i refî'i's-şân-ı hakanî eş-Şeyh Halil Halife zide salâhuhuya tevcih ve yedine berât-ı şerifim itâsı hususu mahallinden bi'l ilâm ve mazbata ve ariza inhâ olunmuş cihet-i mezkûre müteveffa-yı merkumun uhdeside olduğu ve vakf-ı mezbûrun ikiyüz altmış sekiz senesi ibtidâsından yetmiş üç senesi gayetine değin rü'yet olunan muhasebesinde iki bin iki yüz elli guruş fazlası zuhûr eylediği evkaf-ı hümâyun muhasebesiyle vardıkda defterlerinden derkenâr olunmuş ve meal-i inhâ usûl-i nizamına muvafık görünmüş olduğundan ber-mucib-i inhâ cihet-i mezkûrenin mumâileyhe tevcihî lâzım geleceği mahkemeten teftiş olunduğun ilâm kılınmış ve canib-i Şeyhü'l-islamîden dahi işâret olunmuş olmasıyla bu surette cihet-i mezkûre müteveffâ-yı merkumu mahlûlünden oğlu olub.... vakf eden muaileyhe evladiyet ... (Yırtık, okunmuyor) bi'n -nefs bilâ kusûr edâ-yı hizmet etmek ve terk ve tekâsül eder ise ref'inden âhere verilmek şartıyla tevcih ve yedine berât-ı şerifim i'tâ olunmak bâbında hâlâ Evkaf-ı Hümâyun Nazırı olub Mecidiye nişân-ı hümâyunumun birinci rütbesini haiz ve hâmil olan düstûr-ı mükerrerrem müşir-i mufahham nizamü'l-âlem müşir-i hilâfetsemîrim es-Seyyidü'-l-enâm Mehmed Hasib Paşa edâmallahu teala iclalehu telhis etmekle mucibince tevcih olunmak fermânım olmağın bin ikiyüz yetmiş beş senesi cemâziye'l-evvelinin on ikinci günü tarihiyle müverrah verilen rûûs-ı hümâyunum vechile bu berât-ı şerifimi verdim ve buyurdum ki mumâileyh eş-Şeyh Halil Halife zide salâhuhu babası müteveffa-yı merkumun mahlûlünden cihet-i mezkûra evlâdiyet ve şart-ı mezkûr üzere mutasarrıf olub vazife-i muayyene-i mezkûresin vakf-ı mezkûr mahsûlünden ahz eyleye şöyle bileler alâmet-i şerifime itimat kılalar tahriren fi'l-yevmi'l erbaa işrin min şehri cemâziye'l-ahire sene hams ve seb'in ve mieteyn ve elf 1275 sene-i hicri (29 Ocak 1859)

Bemakam-ı Kostantaniyye

Mahrusa

BELGE VI

Aydın Vilayeti dahilinde kâin İzmir Evkaf sandığına teslim olunan mebalığın makbuz ilm u haberi

Yevmiye Defteri numerosu	<u>Varak</u>	<u>Cild</u>
3	26	8
<u>Para</u>	<u>Guruş</u>	
20	207	Lira
		Sim Mecidi
		Altılık
		Metelik
<u>20</u>	<u>207</u>	<u>Bedeli</u>
		187 20 Harc-1 berât
		<u>20</u> Varaka bâha
		<u>207 20</u>

Yalnız iki yüz yedi buçuk guruşdur
guruş para

Nif nehiyesinde Hamza baba karyesinde Hamza Baba zaviyesinin zaviyedârlık ciheti Şeyh Halil Efendi vefatıyla oğlu Derviş Ali Efendi uhdesine tevcih harc-1 berât maa varaka baha olan ber-beyân-1 bâlâ yalnız iki yüz yedi buçuk guruş kâmilten teslim-i sandık olunduğunu mübeyyin işbu ilm u haber i'tâ kılındı.

Fi 6 Teşrin-i evvel sene 308
(18 Ekim 1892)

Emin-i sandık

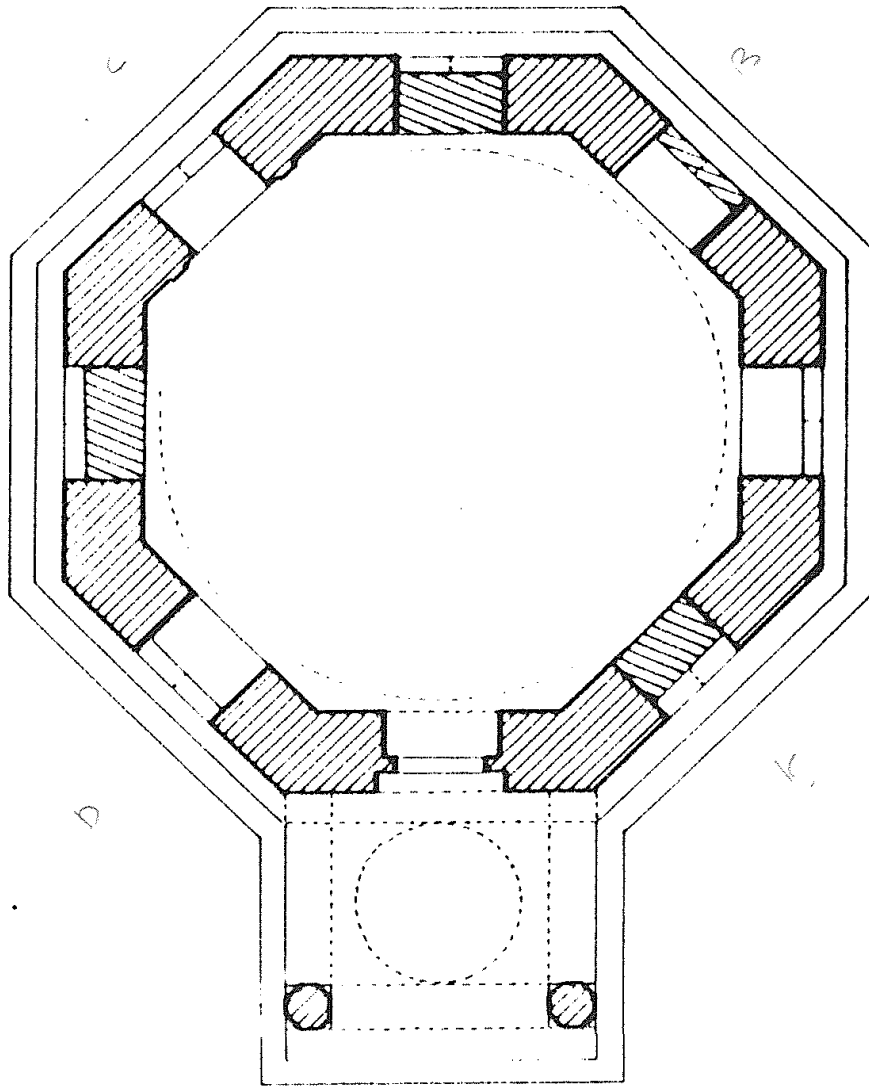
Serkâtib
Hasan Hüseyin
(Mühür)

Muhasebeci
Cafer Sadık
(Mühür)

HAMZA BABA TÜRBESİ

İnci KUYULU*

Hamza Baba Türbesi, sekizgen prizmatik gövde ile önündeki giriş revakından oluşur (Şek.I) (Res.1). Gövde, sekizgen bir yalancı kasnak üzerinde yükselen kubbeyle örtülmüştür (Res.2). Giriş revakının üst örtüsü de kubbedir.

Şek.I- Hamza Baba Türbesi, plan.

*.Makalenin bu bölümü, İnci Kuyulu tarafından kaleme alınmıştır.

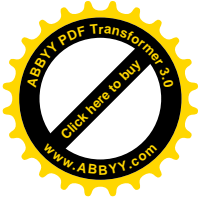
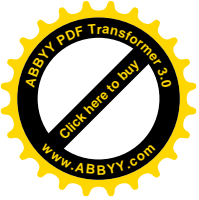
Düzgün kesme taş kaplamalı yapının cephelerinde yer yer devşirme mermer parçalarına rastlanır. Gövde ile kasnağın üst kesimini profilli taş silmeler, revakın etrafını ise düz bir saçak dolandırır.

Türbe, zeminden yaklaşık 30 cm. yüksekliğe kadar iki kademeli subasman ile çevrelenmiştir. Sekizgen gövdenin kuzeydoğu kenarında giriş revakı, diğer yedi kenarında ise ikişer pencere bulunur. Altı üstlü yerleştirilmiş pencerelerden üst sıradakiler sivri kemerli açıklıklar şeklindedir. Alt sıra pencereleri ise, sivri kemer formunda alınlıkları olan taş söveli, ahşap atkılı dikdörtgen açıklıklar biçimindedir. Alt sıra pencerelerinden kuzey, batı, güneydoğu ve güneybatı kenarlarında bulunan dört pencere, sonradan moloz taş ve tuğlayla örülerek tamamen kapatılmıştır.

Giriş revakı, gövdenin kuzey-doğu kenarı önüne yerleştirilmiştir (Res.3). Revak, iki sütuna ve türbe cephesindeki konsollara oturan kemerlerle desteklenen pandantifli bir kubbeyle örtülmüştür. Yukarıya doğru incelerek yükselen sekizgen sütunlar, köşeleri içbükey kavisli iki profille zenginleştirilmiş birer geniş kaide üzerine oturtulmuştur. Mukarnas başlıklı sütunların üst kesiminde palmet kuşağından oluşan birer süsleme şeridi yer alır (Res.4). Sütunlar ve duvardaki konsollar arasına birer gergi atılmıştır.

Yapının kuzeydoğu kenarının ortasına bir çökertme içine alınmış basık kemerli giriş açıklığı yerleştirilmiştir. İçten de sekizgen planlı olan türbenin kenarları üstte birer sivri kemerle son bulur (Res.5). Bu kemerler arasında yer alan pandantifler üzerine kubbe oturtulmuştur. Kubbe eteği profilli silmelerle çevrelenmiştir. İçten tamamen sıvanmış yapının ortasında doğu-batı ekseninde uzanan yeni bir lahit yer alır.

İç mekanda bulunan 14 pencereden bugün sadece 10 adedi işlevini sürdürmektedir. Bu pencerelerden üst sıradakiler sivri kemerli ve alçı içlikli, alt sıradakiler ise düşey dikdörtgen biçimli açıklıklar şeklindedir. Alt sıradaki pencerelerden güneydoğu, güneybatı ve kuzey kenarlarında bulunan üç pencere, sonradan kapatılmıştır. Batı kenarındaki pencere ise, dikdörtgen kesitli bir niş haline dönüştürülmüştür. Güney, doğu ve kuzeybatı kenarlarında bulunan üç pencere ise, bugün işlevini sürdürmektedir. Bu pencerelerden güney kenarındaki, zeminden başlayarak hemen hemen üst sıra pencereleri seviyesine kadar yükselen ve duvar yüzeyinden dışa taşan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ve pencereye mihrap görünümü kazandırılmıştır (Res.6). Çerçeve içten profilli bir silmeyle sınırlandırılmıştır. Üst kesimde pencere ile çerçeve arasında kalan yüzeye alçıdan kabartma motifler işlenmiştir. Pencerenin

hemen üstünde silmeyle sivri kemerli bir alınlık oluşturulmuştur. Bu kemer, ayrıca Bursa tipi bir kemer ile kuşatılmıştır. Köşeliklere de birer rozet ve çeşitli süsleme motifleri yerleştirilmiştir. Ancak, bu kesimdeki süslemeler, yapının inşasından daha sonraki bir dönemde yapılmış oldukları izlenimini uyandırır.

Yapının inşa kitabesi yoktur. Ancak bazı kaynaklarda yapıyla ilgili bilgi verilmektedir. **Bursalı Mehmed Tahir Bey**; Hamza Baba'nın ölümü üzerine II.Murad'ın, Hamza Baba'nın kendi adıyla anılan köyüne kagir, mükemmel bir türbe inşa ettirdiğini ve çeşitli vakıflar kurduğunu; Fatih Sultan Mehmet'in de, bu vakıflara bazı ilaveler yaptırdığını ifade etmektedir¹. Bugün yöre halkı da, Bursalı Mehmed Tahir Bey gibi, türbenin II.Murad tarafından yaptırıldığını belirtmektedir. Bu bilgiler ışığında, yapının II.Murad'ın saltanat yıllarında (1421-1451), hemen hemen XV.yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, Hamza Baba'nın Türbesi hakkında verilen bu bilgilerin herhangi bir kaynak gösterilmeden zikredilmiş olması, konuya kuşkuyla bakmamıza neden olmuş ve eserin tarihlendirilmesinde, yapının mimari özelliklerinin ele alınarak değerlendirilmesi gerekmiştir².

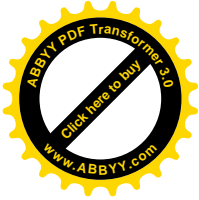
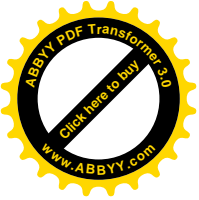
Hamza Baba Türbesi, sekizgen prizmatik bir gövde ile önündeki giriş revakından oluşur. Sekizgen prizmatik gövdeli türbeler, Anadolu'da Selçuklular döneminde, erken tarihlerden itibaren ortaya çıkan ve çok sayıda örneği görülen bir tip olmuştur³. Bu tipin Beylikler ve Osmanlılar dönemlerinde de yoğun bir şekilde uygulandığı gözlenir⁴. Selçuklularda kasnaksız piramidal külaha sahip olan sekizgen prizmatik gövdeli

1.Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Aydın Vilâyetine Mensub, Meşâyih, Ulema, Şüera, Müverrihîn ve Etibbanın Terâcim-i Ahvâlî*, İzmir 1324, s. 11-12. Bu kitabın çeviri yazısı için bkz. H.Dağ, *Bursalı Tahir Bey'in Aydın Vilâyetine Mensub, Meşâyih, Ulema, Şüera, Müverrihîn ve Etibbanın Terâcim-i Ahvâlî*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi,Tarih Bölümü, Lisans Tezi, İzmir 1987, s.7. ; Bu kitapta adı geçen çoğu şahsiyet, aynı yazarın başka bir eserinde de, ele alınmıştır. bkz. Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul *C.I,II* (1333), *C.III* (1342).Ancak, bu eserde Hamza Baba ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaması dikkati çeker.

2.Bugüne kadar, Osmanlı türbeleri üzerine yapılmış geniş çaplı araştırmalar, yok denecek kadar azdır. Bu araştırmalardan biri Osmanlı hanedan türbelerini, diğeri ise İstanbul türbelerini konu almaktadır. bkz. H.Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum 1982. ; B.Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", *Vakıflar Dergisi*, XVI(1982), s.77-120.

3.O.Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anatolia*, XI (1967), s.94.

4.*ay.yer.* ; Ayrıca bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, s.34,81. ; B.Ünsal, *a.g.m.*, s.80,81.

türbeler, Osmanlılarda genellikle kasnaklı ya da kasnaksız birer kubbeyle örtülmüşlerdir⁵. Hamza Baba Türbesi'nde de gövde sekiz kenarlı kasnak üzerinde yükselen bir kubbeyle örtülmüştür.

Kubbe, Osmanlı türbelerinin hemen hemen her tipinin vazgeçilmez bir örtü elemanı olmuştur. **Bursa Yeşil Türbe (1421)**⁶, **Ankara Karacabey Türbesi (1444-45)**⁷, **Bursa Hamza Bey Türbesi (XV.yyüzyılın ikinci yarısı)**⁸ gibi erken tarihli örneklerde, kubbenin poligonal biçimli yüksek bir kasnak üzerinde yükseldiği görülür. Kubbeleri yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş kubbeli türbeler, daha sonraki dönemlerde de devam etmekle birlikte, **İstanbul Davut Paşa Türbesi (1499)**⁹, **Trabzon Gülbahar Hatun Türbesi (1506)**¹⁰, **İstanbul II.Bayezit Türbesi (1512)**¹¹ **İstanbul Selçuk Hatun Türbesi (1512)**¹² **İstanbul I.Selim Türbesi (1522)**¹³ gibi XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarına tarihlenen türbelerde, kubbelerin yapı boyutlarıyla ahenkli bir uyum içinde olan alçak kasnaklar üzerinde yükselmeye başladıkları izlenir. Poligonal biçimli bu alçak kasnakların genellikle sekiz kenarlı oldukları dikkati çeker¹⁴. Hamza Baba Türbesi'nin kubbesi de, ikinci grupta sayılan eserlerde olduğu gibi, yapı boyutlarıyla uyumlu sekiz kenarlı alçak bir kasnak üzerine oturtulmuştur.

Erken tarihli örneklerden itibaren, Osmanlı türbelerinin özelliklerinden biri de, iki katlı pencere düzenlemeleri olmuştur¹⁵. **Ankara Karacabey Türbesi (1444-45)**, **İstanbul Davut Paşa Türbesi (1499)**, **İstanbul II.Bayezit Türbesi (1512)** gibi yapılarda rastlanan bu özellik, Hamza Baba Türbesi'nde de görülmektedir. Hatta, çoğu örnekte de, pencereler; cami ve cami avlu duvarlarında bulunanlar gibi üst sırada

5.O.Arık, *a.g.m.*, s.94. ; B.Ünsal, *a.g.m.*, s.80,81.

6.Resim için bkz. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, II, İstanbul 1972, s.107, Res.174 a.

7.Resim için bkz. *a.e.*, s.263, Res.453.

8.Resim için bkz. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, III*, İstanbul 1973, s.155, Res.250.

9.Resim için bkz. *a.e.*, s.337, Res.547.

10.Resim için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, Pl.XLIX-L, Res.24-25.

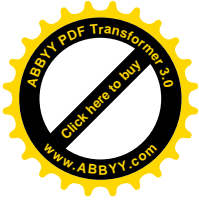
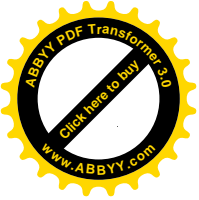
11.Resim için bkz.*a.e.*, Pl.LXV, Res.55. Ayrıca bkz. İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri, V*, İstanbul 1983, s.216, Res.328.

12.Resim için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, Pl.LXXXIII, Res.91.

13.Resim için bkz. *a.t.*, Pl.XLII, Res.10.

14.*a.e.*, s.39.

15.*a.e.*, s.18. ; B. Ünsal, *a.g.m.*, s.80.

sivri kemerli, alt sırada ise sivri kemerli alınlıkları olan düşey dikdörtgen biçimli açıklıklar şeklindedir. Hamza Baba Türbesi'nde de, bu pencere düzenlemesinin uygulandığı görülür. Ancak, XV. yüzyılın sonlarına doğru türbelerde, prizmatik gövdenin her kenarı ya da pencerelerin etrafı silmelerle çerçevelenmiştir¹⁶. Hamza Baba Türbesi ise, herhangi bir silmeye yer verilmemiş daha sade örnekler arasında yer alır.

Dıştan oldukça sade görünümlü olan Hamza Baba Türbesi, düzgün kesme taş kaplamalı bir gövdeye sahiptir. Ancak, gövdede yer yer devşirme mermer parçalara da rastlanır. XV. yüzyıl ortalarına kadar, Osmanlı türbelerinin büyük çoğunluğunun duvar kaplamalarında diğer yapı türlerinde olduğu gibi taş ve tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı görülür¹⁷. XV. yüzyılın ortalarından itibaren Edirne Şehzadeler Türbesi (XV.yüzyıl ortaları)¹⁸, Göynük Akşemseddin Türbesi (1464)¹⁹, Kayseri Şeyh Tennuri Türbesi (1484)²⁰, İncecik Hüseyin Bey Türbesi (1498)²¹ İstanbul Davut Paşa Türbesi (1499)²², İstanbul II.Bayezit Türbesi (1512)²³ gibi örneklerde görüldüğü üzere, genellikle taş malzeme tek başına kullanılmaya başlanmıştır²⁴. Hamza Baba Türbesi de, taş malzemeyle inşa edilmiş bir örnek olarak dikkati çeker.

Osmanlı türbelerinin önemli özelliklerinden biri de önlerinde yer alan giriş bölümleridir. Bursa Gülçiçek Hatun Türbesi (XIV. yüzyıl sonu)²⁵; Bursa Yeşil Türbe (1421)²⁶, Ankara Karacabey Türbesi (1444-45)²⁷, Bursa Hatuniye Türbesi (1449)²⁸, İncecik Hüseyin Paşa

16.H.Önkal, *a.g.t.*, s.42., B.Ünsal, *a.g.m.*, s.80.

17.Malzeme kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. A.Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları, II* (1970), s.135-227.; Ayrıca türbelerde malzeme kullanımı için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, s.20-21, 40-41.

18.Resim için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, II, s.384, Res.666.

19.Resim için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, III, s.279, Res.470.

20.Bkz. İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.309.

21.Resim için bkz. *a.e.*, s.156, Res.224.

22.Bkz. not 9.

23.Bkz. not 11.

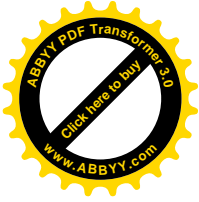
24.Bursa türbelerinde ise, taş ve tuğla ve tuğlanın birlikte kullanılma geleneği, devam etmiştir. Geniş bilgi için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, s.21,40-41.

25.Plan için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, I, s.463, Res.93.

26.Plan ve resim için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, II, s.103,Res.168 ; s.107, Res.174 a.

27.Plan ve resim için bkz., *a.e.*, s.262,Res.451 ; s.263,Res.452.

28.Plan ve resim için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, Pl. VIII, Şek.14 ; Pl.LXI, Res. 46.

Türbesi (1498)²⁹, Bursa Mükrime Hatun Türbesi (XV. yüzyıl sonu - XVI. yüzyıl başı)³⁰ gibi yapılarda eyvan olarak gövdeye bitişen mekanlar ya da duvar yüzeyinden dışa taşan anıtsal taçkapılar bulunur. Bazı yapılarda ise, Klasik Dönem Osmanlı türbelerinin ayrılmaz bir parçası olan revaklı giriş bölümleri yer alır³¹. Bursa Yıldırım Türbesi'nin (1406) üç kemer gözlü revakı, revaklı giriş bölümlerinin en erken tarihli örneği olmakla birlikte, orijinal durumu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir³². Bu nedenle, Bursa Yıldırım Türbesi'nin giriş revakı, değerlendirme dışında bırakılacak olursa, Amasya Pir İlyas Türbesi (ölümü 1413'den önce)³³, Gelibolu Ahmed Bican Efendi Türbesi (XV. yüzyıl ilk yarısı)³⁴, Alaşehir Şeyh Sinan Türbesi (1485)³⁵, İstanbul Davut Paşa Türbesi (1499)³⁶, İstanbul Safiye Hatun Türbesi (XV.yüzyıl sonları)³⁷, Malkara Ömer Bey Türbesi (1502)³⁸, Gelibolu Sinan Paşa Türbesi (ölüm tarihi 1503-4)³⁹, Göynük Ömer Sikkin Türbesi (1449?-1520?)⁴⁰ gibi yapıların giriş revakları bilinen erken tarihli örnekler olmaktadır. Bu yapılardan Malkara Ömer Bey Türbesi'nin cephesinde tek kemer gözlü revak olduğunu gösteren izler bulunmaktadır. Pir İlyas Türbesi'nin cephesinde bulunan kemerlerin, revak kemerleriyle kesiliyor

29.Plan ve resim için bkz. İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.153, Şek.54 ; s.156, Res.224.

30.Plan ve resim için bkz. H.Önkal, *a.g.t.*, Pl.XVI, Şek.21 ; Pl.LXXIV, Res.72.

31.*a.e.*, s.32. ; B.Ünsal, *a.g.m.*, s.80-81.

32.Yapı birçok kez onarıldığı için yapının ve önündeki giriş revakının orijinal durumunu koruyup-koruyamadığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. S.Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları*, İstanbul 1952, s. 30.; A.Gabriel, *Une Capitale Turque Brousse*, Paris 1958, s.75. ; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, I, s.467. ; H.Önkal, *a.g.t.*, s.262.

33.Resim için bkz., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I*, Ankara 1983(ilaveli II.baskı), s.258.

34.Plan ve resim için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, II, s.493, Res.855 ; s.494, Res.856.

35.K.Özergin, "Türbe Kitabeleri I.(Samsun) Kale-Kapısı Mescidi II.(Alaşehir) Şeyh Sinan Türbesi", *Sanat Tarihi Yıllığı, IV* (1970-71), s. 68.

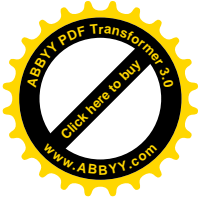
36.Plan ve resim için bkz. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, III, Res.534 ; s.337, Res.547.

37.Resim için bkz. İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.281, Res.434.

38.Kapısının iki tarafında bulunan iki konsol, bu kesimde bir revakın varlığını ortaya koymaktadır. bkz. İ.A.Yüksel, *a.e.*, s.330. Plan ve resim için bkz. *a.e.* s.327, Şek.15 ; s.331, Res.493.

39.Plan ve resim için bkz. *a.e.*, s.139, Şek.50, Res.190.

40.Resim için bkz. S.Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, II*, Ankara 1977, s.370.

olması ise, giriş revakının yapıya daha sonradan eklendiği izlenimini uyandırmaktadır. Gelibolu Ahmed Bican Efendi Türbesi'nin giriş revakında farklı bir düzenleme söz konusudur. Sözü edilen diğer örneklerde giriş revakı, bir sundurma biçiminde tasarlanmış ve kemerler önde ince sütunlar üzerine oturtulmuştur. Gelibolu Ahmed Bican Efendi Türbesi'nde ise, kemerler ağır payeler üzerine oturtulduğu için, bu bölüm giriş revaklarının hantal bir örneği gibi görülebilir. Göynük Ömer Sikkin Türbesi'nde ise, yapının inşa tarihinin 1449 ya da 1520 olabileceği belirtilmektedir⁴¹. Bu nedenle, sayılan örnekler arasında, belirli bir yere yerleştirilememiştir. Ancak, bu birkaç örnek değerlendirme dışında bırakılacak olsa bile, diğer örneklerdeki giriş revaklarının tek kemer gözlü oldukları ve genellikle XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarına tarihlenen türbelerde uygulanmaya başladıkları izlenir. Hamza Baba Türbesi de, bu türbeler gibi tek kemer gözlü giriş revakına sahip bir yapıdır.

Kesin inşa tarihi belli olmayan Hamza Baba Türbesi, yukarıda da açıkladığımız gibi gerek dış duvar kaplamalarında taş kullanılması, gerek kasnağının yapı boyutlarıyla uyum içinde olması, gerekse tek kemer gözlü revak uygulamasıyla XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilecek bir türbe örneği olarak dikkati çeker⁴². Ancak, daha önce sözünü ettiğimiz Bursalı Mehmed Tahir Bey'in verdiği bilgiler, bundan sonra yapılacak çalışmalarda tarihi kayıtlarla doğrulanacak olursa; Hamza Baba Türbesi, XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarına tarihlenen türbelerin genel özelliklerini taşıyan öncü bir örnek olarak, Osmanlı türbeleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olacaktır.

41.ay.yer.

42.Araştırmamızda karşılaştırma ve değerlendirme örneği olarak ele alınan türbelerin büyük çoğunluğu,çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmışlardır. Biz, türbelerin bugünkü görünümlerinin orijinal durumlarını yansıttıklarını varsayarak bir değerlendirme yaptık.

